

# **Puolustajan rooli**

Rikoksesta epäillyn ja syytetyn avustajan roolin  
kehitys Suomessa 1980-luvulta nykypäivään

**Markku Fredman**

oikeustieteen lisensiaatti, varatuomari

Yliopistollinen väitöskirja, joka Turun yliopiston oikeustieteellisen  
tiedekunnan suostumuksella esitetään julkisesti tarkastettavaksi  
Calonian luentosalissa 1 lauantaina 19.5.2018 klo 12.

Copyright © 2018 Alma Talent Oy ja tekijä  
Yhteistyössä Lakimiesliiton Kustannus

ISBN 978-952-14-3351-1  
ISBN 978-952-14-3352-8 (verkkokirja)

Kansi: Outi Pallari  
Taitto: NotePad

Paino: BALTO print 2018 Liettua

*Anna palautetta kirjasta: [protoimitus@almamedia.fi](mailto:protoimitus@almamedia.fi)*

TURUN YLIOPISTO

Oikeustieteellinen tiedekunta

Puolustajan rooli

FREDMAN, MARKKU Rikoksesta epäillyn ja syytetyn avustajan roolin kehitys  
Suomessa 1980-luvulta nykypäivään

Väitöskirja, XXII + 573 sivua

Prosessioikeus

Toukokuu 2018

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkistettu Turnitin Originality Check -järjestelmällä.

---

Tutkimuksessa analysoidaan rikosasian puolustajan roolin ja tehtävien muutosta. Puolustajan tehtäviä lähestytään sekä asianajajaoikeuden että prosessioikeuden näkökulmasta. Jo 1800-luvun lopulla Suomessa asetettiin tavoitteeksi modernisoida oikeudenkäyntimenettelyt eurooppalaisia esikuvia vastaaviksi. Jotta menettely rikosprosessissa voisi muodostua akkusatoriseksi ja adversiaaliseksi, tuli kehittää sitä varten tarvittavat rakenteet. Oli luotava syyttäjä- ja asianajajalaitokset sekä saatettava rikosten esitutkinta vastaamaan tulevan prosessin tarpeita. Uudistusyritykset saivat jäädä odottamaan parempia aikoja. Monen yrityksen jälkeen laki asianajajista tuli voimaan vuonna 1959.

Vasta 1980-luvulla eduskunta hyväksyi esitutkintaa ja pakkokeinoja koskevat lait, ja seuraavalla vuosikymmenellä uudistettiin syyttäjälaitos. Epäiltyjen avustajat pääsivät mukaan poliisikuulusteluihin vuodesta 1989 alkaen. Julkinen oikeusapu laajeni esitutkintaan. Puolustajan työkaluksi tuli loppulausunto ennen syyteharjainta, mikä ilmentää perustuslaissa taattua oikeutta tulla kuulluksi. Rikosprosessi uudistettiin vuonna 1997 ja hovioikeusmenettely pian sen jälkeen. Avustajat saivat uusia tehtäviä hovioikeusmenettelyssä. Rikosoikeudenkäyntilakiin lisättiin säännökset julkisesta puolustuksesta ja syytteestä vapautuneen oikeudesta oikeudenkäyntikulujensa korvaamiseen. Eduskunnan lakivaliokunta oli näiden osalta hyvin aktiivinen. Valiokunta muutti useita oikeusministeriössä valmisteltuja esityksiä prosesseihin liittyen. Asianajajakunta oli ensi kerran edustettuna lakien valmisteluelimissä ja antamassa lausuntoja eduskunnalle tehdyistä esityksistä.

Vuosituhannen vaihteessa avustaminen oikeudenkäynneissä säädettiin mahdolliseksi vain lakimiehille. Luvanvaraiseksi se tuli vuonna 2013. Tutkimuksessa osoitetaan, että näillä toimilla poistettiin este kehittämään prosesseja suuntaan, jossa

avustajalta edellytetään samanlaista oikeudellista ammattitaitoa kuin tuomarilta. Esimerkiksi asianmukainen syyteneuvottelu ei ole mahdollinen, jos epäillyllä ei ole puolustajaa.

Tutkimuksessa arvioituilla prosessiuudistuksilla on ollut suuri vaikutus rikoksesta epäillyn ja syytetyn puolustajan rooliin ja tehtäviin. Samanaikaisesti oikeuslähteet ja oikeuslähdeoppi ovat kokeneet suuria muutoksia. Asianajajien on tullut omaksua perus- ja ihmisoikeuksia korostava ajattelu sekä huomioida Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö ja Euroopan unionin oikeus. Kaikki nämä ovat myös lisänneet puolustajan vastuuta ja tehtäviä. Tutkimuksessa puolustajan rooliksi kiteytyy sen estäminen, ettei syytön henkilö tulisi tuomituksi ja sen varmistaminen, että rikoksista tuomittavat rangaistukset vastaavat teon vaarallisuutta ja vahingollisuutta. Puolustajan tulee myös valvoa menettelyiden laillisuutta ja pyrkiä estämään perusteettomien pakkokeinojen käyttö.

Tutkimus on toteutettu lainopin keinoin tarkastelemalla puolustajan roolia oikeuden sisäisestä ja nimenomaan puolustajan näkökulmasta. Esityksessä on vahva yhteiskunnallinen ja oikeushistoriallinen painotus. Puolustajan roolin kehitystä tarkastelemalla osoitetaan rikosprosessin ja puolustajan roolin vähittäinen modernisoituminen. Rikosasian vastaajan ammattitaitoinen puolustus on ollut edellytys sille, että oikeudenkäyntimenettely on voitu uudistaa nykyiselle kansainvälisen vertailun kestäväälle tasolle

Asiasanat: Asianajaja, Puolustaja, Syytetyn puolustus, Epäillyn puolustus, Rikosprosessi

# Sisällys pääpiirteittäin

<b>Osa I Asianajajaoikeus, rikosprosessi ja puolustajien yhteiskunnallinen rooli</b> .....	1
1 Johdanto.....	3
2 Mitä on asianajajaoikeus? .....	30
3 Rikosprosessin lähteistä puolustajan työkaluina ja työn muutostekijöinä.....	52
4 Rikosasianajajien rooli oikeusvaltiossa.....	97
<b>Osa II Puolustajan kelpoisuus ja tehtävät</b> .....	171
5 Kohti 1990-luvun prosessiuudistuksia ja toimilupajärjestelmää – kelpoisuusehtoja kiristämällä .....	173
6 Suuret prosessiuudistukset 1989–1999 .....	199
7 2000-luvun muutokset ja puolustajan rooli.....	317
8 Johtopäätökset .....	516
<b>English summary</b> .....	533
<b>Lähteet</b> .....	536
<b>Oikeustapaushakemisto</b> .....	563
<b>Asiahakemisto</b> .....	569



# Sisällys

<b>Tiivistelmä</b> .....	V
<b>Esipuhe</b> .....	VII
<b>Lyhenteet</b> .....	XXI
<b>Osa I Asianajajaoikeus, rikosprosessi ja puolustajien yhteiskunnallinen rooli</b> .....	1
1 Johdanto.....	3
1.1 Tutkimusasetelma.....	3
1.2 Tutkimuksen tavoite, rajaukset ja tutkimuskysymykset....	5
1.3 Mistä asianajotoiminnassa on kyse? .....	9
1.4 Puolustajan yhteiskunnallinen tehtävä .....	10
1.4.1 Miksi tarvitaan puolustajaa? .....	10
1.4.2 Roolien muutos.....	15
1.5 Aikaisempi alan tutkimus .....	17
1.5.1 Asianajajaoikeudellinen tutkimus .....	17
1.5.2 Muiden prosessitoimijoiden rooleja koskeva tutkimus .....	19
1.5.3 Näkökulmat prosessioikeudellisessa tutkimuksessa.....	20
1.6 Tutkimusaineisto, metodit ja rakenne .....	23
2 Mitä on asianajajaoikeus? .....	30
2.1 Onko asianajajaoikeus itsenäinen oikeudenala?.....	30
2.1.1 Itsenäisen oikeudenalan tunnusmerkeistä .....	31
2.1.2 Missä määrin asianajajaoikeus täyttää itsenäisen oikeudenalan tunnusmerkit? .....	32
2.2 Asianajajaoikeuden yleiset opit ja muut erityispiirteet.....	37
2.3 Asianajajaoikeuden luonne .....	40
2.4 Autonominen asianajajaoikeus.....	47
3 Rikosprosessin lähteistä puolustajan työkaluina ja työn muutostekijöinä.....	52
3.1 Oikeuslähdeoppi .....	53

3.2	Rikosprosessioikeuden oikeuslähteet.....	58
3.2.1	Laki ja maantapa.....	59
3.2.2	Ihmisoikeusvelvoitteet.....	62
3.2.3	Euroopan unionin oikeus.....	64
3.2.4	Muut oikeuslähteet.....	67
3.2.4.1	Säädösten esityöt.....	67
3.2.4.2	Ennakkopäätökset.....	70
3.2.4.3	Reaaliset näkökohdat.....	72
3.2.4.4	Oikeushistorialliset ja -vertailevat argumentit.....	74
3.2.4.5	Oikeuskirjallisuus.....	74
3.2.4.6	Laillisuusvalvojen kannanotot.....	77
3.3	Perustuslakiin, ihmisoikeuksiin tai EU-oikeuteen perustuvat ennakkopäätökset vahvoina oikeuslähteinä.....	77
3.4	Vapaa todistusteoria ja todistelua koskevat oikeuslähteet..	81
3.5	Prosessinormien hidas juurtuminen.....	85
3.6	Säännöt, periaatteet ja kokemussäännöt.....	91
3.6.1	Säännöt ja periaatteet.....	91
3.6.2	Kokemussäännöt.....	94
4	Rikosasianajajien rooli oikeusvaltiossa.....	97
4.1	Asianajajien yhteiskunnallinen tehtävä.....	97
4.2	Asianajaja rikoksesta epäillyn puolustajana.....	100
4.2.1	Syyttäjälle pätevä vastapuoli ja tuomarille yhteistyökumppani.....	100
4.2.2	Inkvisitorinen ja akkusatorinen menettely.....	104
4.3	Modernin rikosprosessin asettamat vaatimukset.....	113
4.3.1	Mitä on moderni rikosprosessi?.....	113
4.3.2	Tehokkaan puolustuksen perusedellytykset.....	116
4.3.2.1	Avustajan ammattitaito, riippumattomuus ja taloudelliset resurssit.....	116
4.3.2.2	Asianmukainen mahdollisuus valmistella puolustusta.....	119
4.3.2.3	Asianosaisjulkisuus.....	122
4.4	Oikeusmurhat.....	127
4.4.1	Puolustajan rooli oikeusmurhien estämiseksi.....	127
4.4.2	Suomalaiset oikeusmurhat.....	129
4.4.3	Ruotsalaiset oikeusmurhat.....	132
4.4.4	Rikosprosessin heikot kohdat.....	135
4.4.5	Oikeusmurhat opetusmateriaalina.....	139

4.5	Kansainvälisiä variaatioita .....	141
4.5.1	Asianajalaitoksen peruspiirteet eräissä EU-maissa .....	141
4.5.2	Euroopan neuvoston CEPEJ-oikeudenhoitoverailu .....	143
4.5.3	Puolustajan toimintaympäristö ja rooli eräissä EU-maissa, USA:ssa ja Venäjällä .....	145
4.6	Asianajajien rooli tuomioistuinten työn edistämiseksi ja ennakkopäätösten aikaansaamiseksi .....	157
4.6.1	Tuomioistuimen työn edistäminen .....	157
4.6.2	Ennakkopäätösten aikaansaaminen .....	162
4.7	Syytetyn puolustajan ja muiden asianajajien roolien eroista .....	166
4.8	Asianajotoiminnan privilegit lainsäädännössä .....	167
<b>Osa II Puolustajan kelpoisuus ja tehtävät .....</b>		<b>171</b>
5	Kohti 1990-luvun prosessi uudistuksia ja toimilupajärjestelmää – kelpoisuusehtoja kiristämällä .....	173
5.1	Sadan vuoden visio .....	173
5.2	Avustajille kelpoisuusvaatimuksia? .....	176
5.3	Maksuton oikeudenkäynti 1956 .....	183
5.4	Asianajalaki vuonna 1959 .....	184
5.5	Avustajan kelpoisuusvaatimukset 1960-luvulta uuden vuosituhannen alkuun .....	186
5.5.1	Julkisoikeudellisen Suomen Asianajajaliiton alkutaival .....	186
5.5.2	Uusi laki maksuttomasta oikeudenkäynnistä 1973 .....	188
5.5.3	Esitutkintalaki 1989 ja esitutkinta-avustajan kelpoisuus .....	188
5.5.4	Oikeusapu-uudistus 1997 ja avustajan kelpoisuus .....	189
5.5.5	Julkiselle puolustajalle asetetut kelpoisuus- vaatimukset 1998 .....	190
5.5.6	Oikeusapu-uudistus 2001 ja maallikkoavustamisesta luopuminen .....	190
5.6	Syyttäjälaitoksen uudistaminen 1997 .....	191
5.7	Avustamisesta luvanvaraista – lupalakimies- uudistus 2013 .....	195
6	Suuret prosessi uudistukset 1989–1999 .....	199
6.1	Jyrki Virolaisen visio ja prosessitodellisuus ennen uudistuksia .....	199

6.2	Esitutkinta- ja pakkokeinolait 1989 .....	207
6.2.1	Esitutkintalainsäädännön voimaansaattaminen ...	207
6.2.2	Esitutkinta 1980-luvulla ennen esitutkintalakia...	211
6.2.3	Tuomioistuimille rooli pakkokeinoasioissa .....	214
6.2.4	Puolustajan uudet tehtävät esitutkinnassa.....	215
6.2.5	Esitutkintalainsäädännön vaikutusten arviointia..	223
6.3	Suomen rikosprosessi ja Euroopan ihmisoikeussopimus...	226
6.3.1	Sopimukseen liittyminen 1990.....	226
6.3.2	Euroopan ihmisoikeussopimus ja sen soveltamiskäytäntö .....	229
6.3.3	Suomalaistapaukset EIT:ssä .....	231
6.4	Rikosoikeudenkäyntilain mukanaan tuomat uudistukset 1997 .....	235
6.4.1	Materiaalinen prosessinjohto .....	235
6.4.2	Keskitetty, suullinen ja välitön pääkäsittely.....	237
6.4.2.1	Pääkäsittelyn aloittaminen .....	237
6.4.2.2	Pääkäsittelyn peruuntuminen puolustajan puuttuessa ja sijaisen käyttö .....	239
6.4.2.3	Käsittelyn suullisuus .....	243
6.4.2.4	Käsittelyn keskittäminen.....	247
6.4.3	Todisteiden nimeäminen.....	249
6.4.4	Vuorokuulustelujärjestelmä .....	251
6.4.5	Tuomioiden perusteleminen – valitus ja vastaus hovioikeudelle osana kolmikantaista diskurssia....	253
6.4.6	Asianajajien kisällijärjestelmän hiipuminen .....	256
6.5	Puolustajan tehtäviin ja rooliin vaikuttaneet muut 1990-luvun uudistukset.....	258
6.5.1	Asiamiehen kuluvastuu 1993 .....	258
6.5.2	Oikeusavun palkkiotaksa 1993.....	265
6.5.3	Syytteestä vapautuneen kulukorvaus 1998.....	269
6.5.4	Julkinen puolustus osaksi ROL:ia 1998.....	275
6.5.4.1	Julkisen puolustuksen hivuttautuminen ROL:iin .....	275
6.5.4.2	ROL:n säännökset puolustajan määrämisestä.....	277
6.5.4.3	Puolustajan velvollisuudet ROL:n mukaan .....	281
6.5.5	Tapaohjeiden muutos julkisuusmyönteisemmiksi 1999 .....	286
6.5.5.1	Rikosjuttujen mediajulkisuus.....	286
6.5.5.2	Puolustaja ja mediajulkisuus .....	289
6.5.5.3	Puolustajan salassapitovelvollisuus .....	292

6.6	Hovioikeusuudistus 1998 .....	296
6.6.1	Itsenäinen prosessi alistustyypin tarkastustilaisuuden sijaan .....	296
6.6.2	Muutoksenhakulupa, seulonta, jatkokäsittelylupa .....	303
6.6.3	Selvästi perusteettomat valitukset? .....	310
7	2000-luvun muutokset ja puolustajan rooli.....	317
7.1	Suunnitelmallisesti uudelle vuosisadalle – Tuomioistuinelaitoksen kehittämiskomitea 2001–2003 ....	317
7.2	Oikeusapulaki 2002 .....	319
7.2.1	Oikeusapu-uudistus .....	319
7.2.2	Oikeus valita puolustajansa – palkkio matka-ajasta ja matkakulujen korvaaminen .....	323
7.2.3	Palkkioasetus .....	326
7.2.3.1	Palkkion määräytymisperusteet.....	326
7.2.3.2	Avustajan palkkion määrä .....	331
7.3	Laajennettu rikosyhödyn menettäminen ja syytetylle käännetty todistustaakka 2002 ja 2016.....	336
7.3.1	Vuoden 2002 uudistus .....	337
7.3.2	Vuoden 2016 uudistus .....	339
7.4	Valittajana olevan päämiehen esteetön poissaolo hovioikeuden pääkäsittelystä.....	342
7.5	Lapsen kuuleminen todistustallenteelle esitutkinnassa 2004.....	350
7.6	Tunnistamismenettely esitutkintalakiin 2004.....	357
7.7	Elinkautisvankien vapauttamislaki 2006.....	366
7.8	Tutkintavankeuslaki ja putkalaki 2006.....	369
7.9	Kirjallinen menettely 2006.....	372
7.10	Pienimuotoinen pääkäsittely hovioikeudessa 2011.....	379
7.11	Lupalakimiesjärjestelmä ja OK 15 luvun uudistus 2013 ..	381
7.11.1	Oikeudenkäyntiavustajan toimilupa ja sen myöntäminen.....	381
7.11.2	Asianajajan ja luvan saaneen oikeudenkäyntiavustajan kelpoisuusehtojen erot .....	385
7.11.3	Uudistuksen arviointia .....	387
7.11.4	Avustajapakko ylimääräiseen muutoksenhakuun KKO:ssa 2013.....	388
7.12	Asianajajatutkinto ja asianajajien täydennyskoulutusvelvollisuus .....	391
7.13	Uudet esitutkinta- ja pakkokeinolait 2014.....	393
7.13.1	Sirpaloituneet lait yhtenäisiksi .....	393

7.13.2	Puolustajan määrääminen esitutkintaan oikeudenmukaisuuden turvaamiseksi 2014 .....	399
7.14	Syyteneuvottelujärjestelmä 2015.....	402
7.14.1	Periaatteellisia lähtökohtia .....	402
7.14.2	Suomessa omaksuttu syyteneuvottelu .....	408
7.14.3	Syyteneuvottelu puolustajan näkökulmasta .....	413
7.14.4	Puolustaja ja väärä tai virheellinen tunnustus.....	417
7.15	Todistelu-uudistus 2016 .....	423
7.15.1	Oikeudenkäyntiavustajan ja asianajajan todistamiskiellot ja niihin viittaavat ETL:n ja PKL:n säännökset .....	423
7.15.1.1	Historiallinen tausta ja ihmisoikeusvelvoitteet.....	423
7.15.1.2	Uudet säännökset vuoden 2016 alusta .....	426
7.15.1.3	Hyvä asianajajatapa ja todistamiskielto..	433
7.15.1.4	Eräitä erityistilanteita asianajajan todistamiskiellon merkityksestä.....	434
7.15.2	Anonyymi todistelu.....	437
7.15.3	Vastaaajan pääkuulustelu puolustajan vastuulle .....	439
7.15.4	Vastakuulustelu jo esitutkinnassa.....	441
7.15.5	Asiantuntijatodistelu .....	445
7.16	Kansainvälistyminen ja Euroopan unionin toiminnan laajentuminen rikosoikeudelliselle alalle .....	452
7.16.1	Eurooppalainen yhteistyö rikosoikeuden alalla ....	452
7.16.2	Luovuttamisasiat .....	454
7.16.3	Aineellinen EU-oikeus .....	458
7.16.4	Perusoikeuskirja 2009 .....	459
7.16.5	Asianajaja- ja etabloitumisdirektiivit.....	460
7.16.6	Direktiivit epäiltyjen ja syytettyjen oikeuksien vahvistamiseksi.....	462
7.16.6.1	Direktiivi oikeudesta tulkkaukseen rikosoikeudellisessa menettelyssä.....	463
7.16.6.2	Direktiivi oikeudesta tiedonsaantiin rikosoikeudellisessa menettelyssä.....	467
7.16.6.3	Direktiivi oikeudesta avustajaan rikosoikeudellisessa menettelyssä.....	469
7.17	Avustaminen kuulustelussa rikosprosessin oikeudenmukaisuuden keskiöön .....	472
7.17.1	EIT:n oikeuskäytäntöön perustuva suhtautuminen avustajaan kuulustelussa.....	472

7.17.2	Läsnäolo-oikeudesta osallistumisoikeudeksi.....	487
7.17.3	Kuulusteluun valmistautuminen .....	491
7.17.4	Ennen kuulustelua tehtävät ilmoitukset.....	493
7.17.5	Varsinainen kuulustelu .....	496
7.17.6	Toimenpiteet kuulustelukysymysten jälkeen.....	502
7.17.7	Avustajan osallistuminen muun kuin oman päämiehen kuulusteluun .....	504
7.18	Puolustajien onnistuminen tehtävässään .....	506
7.18.1	Viranomaisten kannanotot.....	506
7.18.2	Valvontakäytäntö .....	508
7.18.3	Esimerkki: Hyödyntämiskielto epäonnistuneen puolustuksen seurauksena .....	511
7.18.4	Vankikauppa .....	513
8	Johtopäätökset.....	516
8.1	Onko kelpoisuusehtoja kiristämällä saatu luotua ammattitaitoinen avustajakunta? .....	516
8.2	Oikeuden ja oikeuslähteiden muutos.....	518
8.3	Rikosasianajakunnan synty .....	519
8.4	Puolustajan uusi työnkuva .....	521
8.5	Muutosten vaikutus asianajajaoikeuteen .....	525
8.6	Vastaukset tutkimuskysymyksiin.....	527
8.7	”Ei ne mitään jyrää. Siellä on miinoitus!”.....	531
	<b>English summary .....</b>	<b>533</b>
	<b>Lähteet.....</b>	<b>536</b>
	<b>Oikeustapaushakemisto .....</b>	<b>563</b>
	<b>Asiahakemisto.....</b>	<b>569</b>